

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

boek, soms zonder introductie, niet altijd consistent gehanteerd en niet na te slaan in het alfabetisch register tenzij men de hele woordcombinatie al weet. Naast uiteraard BPS zien we bijvoorbeeld BPO, PS, SPS, ST afgewisseld met SFT, DGT, MBT, RM, PC-RCT, TFP afgewisseld met TP, GAS, DESNOS, DSNAO, SFS, CAT, ERT, APS, MDR-PS, ISPB, TAU etcetera, nog afgezien van de onvermijdelijke afkortingen van vragenlijsten. De letterwoorden uit de voormalige Sovjet-staat zijn er niks bij. Je vraagt je af hoeveel bladzijden op de huidige 554 het gescheeld zou hebben als die afkortingen omwille van de leesbaarheid voluit geschreven zouden zijn.

Jolantie de Tempe is socioloog en systeemtherapeut, werkzaam bij MoleMann Mental

Seksualiteit van ouderen – Een multidisciplinaire benadering
Aagje Swinnen (red.) (2011). Amsterdam: Amsterdam University Press.
348 pp. € 29, 50. ISBN 978 90 8964 182 3.

Leny van Dalen

*Als daar muziek voor is, wil ik het horen:
ik wil muziek voor oude mensen, die nog
krachtig zijn,
en omgeploegd met lange, diepe voren
en ongelovig. Die de wellust en de pijn
nog kennen. Die bezaten en verloren.
En als er wijsheid is, die geen
vermoeidheid is,
en helderheid, die geen versterving is,
wil ik die zien, wil ik die horen.
En anders wil ik zot en troebel zijn.*

M. Vasalis, *Vergezichten en gezichten*, 1954

In het laatste hoofdstuk van *Seksualiteit van ouderen* haalt Maaike Meijer (p. 325) de

Health in Almere.

E-mail: jolantie.detempe@molemann.nl.

Literatuur

Betrokken omgeving. Modelregeling relatie ggz-instelling - naastbetrokkenen (2004) is te vinden op www.labyrint-in-perspectief.nl.

Derksen, J.J.L. & Groen, H. (1994). *Handboek voor de behandeling van borderlinepatiënten*. Utrecht: De Tijdstroom.

Landelijke Stuurgroep Richtlijnontwikkeling in de GGZ (2008). *Multidisciplinaire richtlijn persoonlijkheidsstoornissen*. Utrecht: Trim-bos-instituut.

Meekeren, E. van (2009). *Samenhangend behandelen van borderlinepatiënten – Soleren in een bigband*. Amsterdam: Benecke.

Meekeren, E. van, & Jong, H. de (2010). *Omgaan met borderline – Een praktische gids voor naastbetrokkenen*. Amsterdam: Boom.

Nederlandse dichteres M. Vasalis aan met een zin uit een van haar dagboeken. Het is met gedichten als met het liefdesleven: 'ça se fait, ça ne se dit pas'. Het gebeurt, je doet het, je bespreekt het niet. Bij het bespreken wordt seks meteen iets anders. Dat mag dan zo zijn, vooralsnog geldt voor de seksualiteit van ouderen dat er nog lang niet te veel over geschreven of gezegd is. Dit boek voorziet hierin. En hoe.

Een boek over de seksualiteit van ouderen noopt tot definities, zegt de hoofdredacteur, Aagje Swinnen, in haar inleiding. Wat is seksualiteit en wie is oud? De schrijvers van het boek kozen ervoor om seksualiteit bij naam te noemen en niet in eufemismen te vervallen, omdat seksualiteit zelden expliciet met ouderen wordt geassocieerd. De vraag wie oud is, valt moeilijker te beantwoorden. De auteurs verbinden het begrip oud liever niet met een chronologische leeftijd en zeggen dat seks of geen seks na je zestigste niet zozeer de vraag is. Hun geïnspireerde vooral de vraag hoe de seksualiteit in de loop der jaren verandert, en daarover

Seksualiteit van ouderen

gaat dit boek. Dat vind ik zo mooi naar voren komen in de titel: het is seksualiteit van ouderen, en niet, zoals je vaak leest en hoort, seksualiteit *bij* of *voor* ouderen.

Aagje Swinnen is veni-laureaat (heeft een gesubsidieerde onderzoeksplek) van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en is als universitair docent verbonden aan het Centrum voor Gender en Diversiteit van de Universiteit Maastricht. Zij heeft een mastertitel in de literatuurwetenschappen. Ook was zij hoofdredacteur van het boek *Aging, performance, and stardom – Doing age on the stage of consumerist culture* (Swin-
nen & Stotesbury, 2010) in de reeks *Aging studies in Europe*. Dat gaat over het ouder worden van bekende mediasterren. Zij was medeorganisator van de themadag op 10 december 2009 in Hasselt, België, 'Intimiteit en seksualiteit van ouderen, een multidisciplinaire benadering'. Zij heeft dus op het terrein van ouderen haar sporen wel verdiend.

Het wordt al snel duidelijk dat 'multidisciplinair' in de subtitel zeer wijd bedoeld wordt. Seksualiteit van ouderen wordt belicht vanuit de seksuologie en gezondheidswetenschappen, filosofie, kunst en cultuurwetenschappen, reclame en literatuur. Er worden heel veel feiten over seksualiteit van ouderen besproken die mythen en fabels ontkrachten, en er is uitgebreide informatie te vinden over de fysiologische en hormonale veranderingen in een ouder wordend mannen- of vrouwenlichaam. Ook de medische kant, namelijk de vraag hoe de seksuele functies, behoeften en gedragingen veranderen bij sommige ziekten (waaronder dementie) komt ruimschoots aan bod.

Maar ook komt er een filosofe, Ann van Sevenant, aan het woord die pleit voor 'een cultuur van het vrijen', bespreekt Aagje Swinnen een stripverhaal van Pascal Rabaté (over de seksuele ontwaking van een weduwnaar die zich met de nodige omwegen

overgeeft aan een nieuwe liefde) en behelst hoofdstuk 10 een pornografisch verhaal van Wanda Reisel over een geile vrouw van vierenzeventig jaar.

Het boek is opgebouwd uit vier delen. Doorgaans zijn de hoofdstukken goed geschreven en lezen ze als een trein. In de inleiding worden de hoofdstukken uitstekend samengevat en met elkaar verbonden. Die inleiding is dan ook goed te gebruiken om je er van te voren van te vergewissen of een bepaald hoofdstuk aan je verwachtingen zal voldoen. Deel 1 gaat over de hulpverlening, deel 2 heet 'Een medische benadering van de seksualiteit van ouderen', in deel 3 wordt het thema 'cultuur en seksualiteit' als leidraad genomen en in deel 4, ten slotte, gaat het over beeldvorming over de seksualiteit van ouderen.

Sandra Zwakhalen, seksuologe, begint haar hoofdstuk over thuisvervangende milieus voor ouderen en de aandacht voor seksualiteit daarin met het volgende citaat (Gianotten, Meihuizen-de Regt, & Van Son-Schoones, 2008): 'Niet vragen naar de seksuele functie bij patiënten met een chronische ziekte of lichamelijke beperking is een vorm van slechte zorg. Dat wel doen, maar niet bij senioren, is een vorm van leeftijdsdiscriminatie'. En even verderop zegt ze dat wensen over seksualiteit, net zo goed als de vraag wat je die dag wilt eten of hoe laat je naar bed wilt, een domein betreft waar je autonoom in wilt blijven, juist als je bijvoorbeeld naar een verpleeghuis moet. Het gebrek aan privacy heeft een grote impact op het seksleven van de bewoners. Dat is me uit het hart gegrepen. Ze wijst niet met het vingertje maar probeert te stimuleren dat verzorgenden met elkaar gaan praten over hun gevoelens van schaamte, ideeën en vooroordelen als ze geconfronteerd worden met een vriend stel oude mensen in hun verpleeghuis.

Hoofdstuk 5 over seksualiteit van vrouwen na de overgang of menopauze vormt

Seksualiteit van ouderen

een wanklank in het boek. Het gaat bijna uitsluitend over hormonen en pillen en er wordt gesuggereerd dat patiënten ondanks lichamelijke beperkingen of aandoeningen een bevredigend seksueel leven kunnen hebben als ze met hun beperkingen leren omgaan of compenserend gedrag aanleren (p. 115). Alsof het niet over de menopauze maar over een ziekte gaat! En verderop: het idee van een simpel pilletje dat alle seksuele problemen van de vrouw kan oplossen en zo de kwaliteit van haar seksuele leven kan verbeteren, is vooral voor de farmaceutische industrie aantrekkelijk (p. 128). Maar voor de auteurs kennelijk evenzeer. Ze noemen en bespreken al die pilletjes en doen geen suggesties voor andersoortige behandelingen. Maar misschien komt mijn ergernis wel voort uit het gegeven dat ik zelf een (bijna) menopauzale vrouw ben.

Toen ik het boek begon te lezen, waarbij het volstrekt niet bleek uit te maken in welke volgorde je de hoofdstukken leest, kwam de vraag bij me op: ja maar is dit nu allemaal wel even relevant voor mij als systeemtherapeut of hulpverlener? Gaandeweg echter ben

ik tot de overtuiging gekomen dat het een uitermate gevuld en volledig boek is. Leuk en boeiend om te lezen en te herlezen en zaken nog eens in op te zoeken. Ik heb een rijkere kijk gekregen op wat seksualiteit van ouderen behelst en dat het, net als zoveel andere zaken, een belangrijk levensterrein van mensen is en blijft. Het zet je aan het denken over je eigen normen en waarden en het geeft handvatten voor hoe daarover in gesprek te geraken met je cliënten (en misschien ook wel met je vrienden en familie).

Aanschaffen dus. Iedereen die met ouderen werkt maar ook iedereen die ouder aan het worden is.

Leny van Dalen is ouderenpsychiater en systeemtherapeut en als eerste geneeskundige werkzaam bij Stichting Geriant te Heerhugowaard. E-mail: lvandalen@geriant.nl.

Literatuur

- Gianotten, W.L., Meihuizen-de Regt, M.J., & Son-Schoones, N. van (2008). *Seksualiteit bij ziekte en lichamelijke beperking*. Assen: Van Gorcum.
- Swinen, A., & Stotesbury, J.A. (eds.) (2010). *Aging, performance, and stardom — Doing age on the stage of consumerist culture*. Berlin: LIT Verlag.

Traumaverwerking met vluchtelingen — Een transculturele systeembenadering

F. Rhmaty (2011). Assen: Van Gorcum. 109 pp. € 19,95. ISBN 978 90 232 4649 7.

Marion van den Ende

Fariba Rhmaty, systeemtherapeute en docente, beschrijft in dit boek haar ervaring met de hulp aan vluchtelingen met traumatische ervaringen. Traumatische ervaringen die opgedaan kunnen zijn vóór de vlucht, tijdens de vlucht of migratie en/of in het nieuwe vestigingsland. Zij presenteert een behandelopzet waarin

het creëren van een veilige transitionele ruimte de cruciale leidraad is.

Het boek begint met haar eigen familie- en levensverhaal en vlucht uit Iran. Behalve dat het een zeer indrukwekkend verhaal is, kun je het ook zien als het belangrijkste vignet in het boek. Het is een illustratieve inleiding op een verder in het boek uitgewerkt therapeutisch model waarin persoonlijke ervaringen, transculturele uitgangspunten, systeemvisie, motivatie, theoretische onderbouwing, interventiemodellen en voorwaarden voor herstel samenkomen. Rhmaty's verhaal legt de basis voor de uitkomst van de